

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસિક મુખપત્ર
Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૩	❀	૨૨-જાન્યુઆરી-૨૦૧૯	❀	અંક : ૧૧
Year : 3	❀	22- JANUARY- 2019	❀	Issue : 11

આજીવન લવાજમ

દેશમાં રૂા. ૨૫૦-૦૦

પરદેશમાં રૂા. ૩૦૦૦-૦૦

: કાર્યાલયનું સરનામું :

ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, ‘ગુરૂકૃપા’,
ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા,
નડિયાદ -૩૮૭૦૦૧

ખાસ નોંધ

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળની તા ૨૩-૧૧-૨૦૧૮ના રોજની સામાન્ય સભામાં સર્વાનુમતે લેવાએલ નિર્ણય પ્રમાણે “સત્સંગ પ્રદીપ” માસિકની હવેથી સભ્યોમાં નિઃશુલ્ક વહેંચણી બંધ કરવામાં આવેલ છે. હવેથી આજીવન લવાજમ ભરનારને જ “સત્સંગ પ્રદીપ” માસિક મોકલવામાં આવશે. આથી ચાલુ સભ્યોને ૬ (છ) માસમાં આજીવન લવાજમ ભરી દેવા અનુરોધ કરવામાં આવે છે.

આજીવન લવાજમ

દેશમાં રૂા. ૨૫૦-૦૦

પરદેશમાં રૂા. ૩૦૦૦-૦૦

-તંત્રી

સત્સંગ પ્રદીપ

વર્ષ : ૩

અનુક્રમણિકા

અંક : ૧૧

ક્રમ

લેખ તથા લેખક

પૃષ્ઠ

૧. આજનો સુવિચાર

૩

-અમૃત વર્ષામાંથી

૨. ક્રોણાચાર્ય

૪

-શ્રી ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

૩. પ્રશ્ન અને ઉત્તર

૧૩

-રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા

૪. પાપ-પુણ્ય પુર્ણાહુતિ

૧૬

-નરહરિભાઈ મૂળજીભાઈ દવે

૫. મુમુક્ષુની ડાયરીમાંથી

૧૮

જાહેર વિનંતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના “સત્સંગ પ્રદીપ” માં ભેટ, આજીવન લવાજમ સરનામામાં ફેરફાર અંગે નીચે જણાવેલ “મંત્રી” નો સંપર્ક કરવા વિનંતી.

પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ

૩૦૪, સીલ્વર સ્કવેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ,

વડોદરા-૩૯૦૦૨૦.

“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

વર્ષ : ૩ : અંક : ૧૧ ૨૨-૧-૨૦૧૯ ૨ જાન્યુઆરી-૨૦૧૯ સત્સંગ પ્રદીપ

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(દ્રશ્ય રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આધ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઇશ્વર

માનદ્ તંત્રી : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ

સં. ૨૦૭૫-પોષ ❀ કાર્યાલય : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરુપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ❀ જાન્યુઆરી-૨૦૧૯ ❀ અંક : ૧૧

આજનો સુવિચાર

“....પરમકૃપાળુ, સર્વેશ્વર અને સર્વકર્તા શ્રીહરિ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણદેવની કેવળ નિષ્કારણ કૃપાથી જ જે શાંતિ, સુખ અને આનંદ મળે છે તે પુરુષ પ્રયત્નથી નથી મળતાં. માટે આપણુ પરમ કર્તવ્ય એ જ છે કે, આપણું જીવન એ પ્રભુની આપણા ઉપર કૃપા થાય એવી રીતે જીવાય તેનો વિચાર પ્રધાન રાખવો જોઈએ. ગમે તેટલી સંપત્તિ મળે પણ તે સંપત્તિ પરમાત્માની પ્રસન્નતાથી મળે તે જ દૈવી સંપત્તિ છે. અને તે જ સંપત્તિના ઉપભોગથી શાંતિ અને આનંદ મળે છે....”

(“અમૃતવર્ષ-૨”માંથી)

વર્ષ : ૩ : અંક : ૧૧

૨૨-૧-૨૦૧૯

૩

જાન્યુઆરી-૨૦૧૯

સત્સંગ પ્રદીપ

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

મહર્ષિ વ્યાસજીએ મહાભારતમાં દ્રોણાચાર્યના પાત્ર દ્વારા માનવજીવનની જ નિત્ય અનુભવાતી સત્ય કથા કહેલી છે. દ્રોણાચાર્ય ઇતિહાસકાળની ગણતરીએ દ્વાપરયુગમાં થઈ ગયા; પણ જો જરી તટસ્થ દષ્ટિએ અને શાંતચિત્તે વિચાર કરીએ અને આપણી આજુબાજુ જોઈએ તો આજે જગતમાં અનેક દ્રોણાચાર્યો વસતા અને વિચરતા જોવામાં આવે છે. શાસ્ત્રો, પુરાણો અને ઇતિહાસ એક વાત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ભારપૂર્વક કહે છે કે, માણસ અસાધરણ રૂપ, ગુણ, વિદ્યા, સત્તા ધરાવતો હોય અથવા તપ, ત્યાગ, જ્ઞાન, યોગ અને ભક્તિની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો હોય પણ જ્યારે એ લોભવશ બને છે, લોભ એક જાતનો એટલે માત્ર ધનનો જ હોતી નથી, ઘણા જાતજાતના લોભો-કીર્તિલોભ, માનલોભ, સ્ત્રીલોભ, સંતતિલોભ, પદલોભ, સ્થાનલોભ વગેરે હોય છે તેને જ્યારે એ વશ બને છે ત્યારે એના જીવનમાં સૌથી પહેલું પરિવર્તન એ થાય છે કે, એ માનવ મટીને કાં પશુ કાં દાનવ બને છે; પછી વિવેકચાર, સારઅસાર, ધર્મઅધર્મ, ન્યાયઅન્યાય, નીતિઅનીતિ વચ્ચે રહેલી સૂક્ષ્મ ભેદરેખા ભૂલી જાય છે; અને પછી જીવનમાં ન કરવાનું કરતો જાય છે, એટલે એનું પતન થાય છે. દ્રોણાચાર્ય ઉચ્ચ કોટિ અને કુળના સંસ્કારી બ્રાહ્મણ હતા, ભરજાજ જેવા મહાન ઋષિના પુત્ર હતા, આત્મા,

અનાત્મા અને પરમાત્માના સ્વરૂપના જ્ઞાની હતા, ભારે વિક્ષાન હતા, હજારો રાજાઓ અને રાજકુમારો એમને ગુરુ અને આચાર્ય માનીને પૂજતા હતા, એકલા હસ્તિનાપુરમાં જ નહિ પણ ભારતવર્ષમાં એ સન્માનનીય પુરુષ ગણાતા હતા; પણ ધનદારિદ્રને દૂર કરવા માટે એ અર્થના દાસ બન્યા. અર્થના દાસ બનવા માટે એ દુરાત્મા દુર્યોધન જેની દષ્ટિમાં કોઈ સજ્જન જ ન હતું, પણ નાનામોટા સર્વ દુર્જનો જ હતા, તેના એ પગારદાર સેવક બન્યા. પરિણામ એ આવ્યું કે, બ્રાહ્મણધર્મનો ત્યાગ કરીને એ ક્ષાત્રધર્મ સ્વીકારવાની એમને ફરજ પડી; જે ધર્મ, ન્યાય અને નીતિ એ પોતાના શિષ્યોને ભણાવતા હતા તે ‘પોથીમાંનાં રીંગણાં’ હોય તેમ એની એમણે પોતે જ અવગણના કરી ઉત્તંઘન કર્યું; અને આખરે પરિણામ એ આવ્યું કે, પેટનો ખાડો પૂરવા માટે એમણે જે હથિયારો ધારણ કર્યા હતાં તે રણભૂમિ ઉપર જ ફરજિયાત છોડવાં પડ્યાં અને મૃત્યુને શરણ થવું પડ્યું. મહર્ષિ વ્યાસજીએ એમને ‘દુર્ભાગી દ્રોણાચાર્ય’ તરીકે ઓળખાવ્યા છે. વિવેકી માણસને એમના જીવનમાંથી આજે ઘણું ઘણું જાણવાનું અને શીખવાનું મળે તેમ છે. તેથી આ લઘુ લેખમાં એમના જીવનસંક્ષેપનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

દ્રોણ શબ્દના સંસ્કૃત ભાષામાં ઘણા અર્થો થાય છે : દ્રોણ એટલે પ્રલયકારી મેઘ; ભૃગુકુળમાં જન્મેલા એ નામના એક ઋષિ;

હિમાલય પર્વતનું એક શિખર (હનુમાનજી લક્ષ્મણને સચેત કરવા માટે ઔષધિઓ સહ દ્રોણાચળને ઉપાડી લાવ્યા હતા); આઠ વસુમાંનો એક વસુ; વડ યા ખાખરાના પાંદડાનો બનાવેલો પકિયો યા કળશ; અનાજ માપવાનું એક માપ. પણ આપણે આ લેખમાં જે દ્રોણની વાત કરવાના છીએ તે ભરદ્વાજ ઋષિના પુત્ર છે. ઇતિહાસ કહે છે કે, પોતાનું તપ ભંગ કરવા આવેલી ધૃતાચી નામની અપ્સરાને જોઈને ભરદ્વાજ ઋષિ મોહિત થયા હતા. જોકે એનો એમણે સ્વીકાર કર્યો ન હતો, પણ એમનું વીર્ય સ્ખલિત થઈ ગયું. એ વીર્યને એમણે એક દ્રોણ (એટલે કળશ)માં મૂક્યું. એમાંથી જે પુત્રનો જન્મ થયો તેનું નામ દ્રોણ પાડવામાં આવ્યું.

જન્મથી દ્રોણ ભારે બુદ્ધિશાળી હતા. એમણે પિતા ભરદ્વાજ પાસેથી વેદવેદાંગ અને ઇતિહાસ-પુરાણો વગેરે સર્વ શાસ્ત્રો તથા ધનુર્વિદ્યાનો સાંગ અભ્યાસ કર્યો. ભરદ્વાજના આશ્રમમાં ઘણા યુવાનો અભ્યાસ માટે આવતા હતા; એમાં પાંચાળપુરનો રાજકુમાર દ્રુપદ પણ હતો. દ્રોણ અને દ્રુપદ બન્ને મિત્રો બન્યા. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી દ્રુપદે મિત્ર દ્રોણને કહ્યું, ‘મને રાજ્યાધિકાર મળે ત્યારે તું મારી પાસે આવજે. હું તને યોગ્ય સ્થાને આચાર્ય બનાવીશ.’ બન્ને મિત્રો છૂટા પડ્યા. વધુ અભ્યાસ માટે દ્રોણ અગ્નિ નવેશ્ય નામના ઋષિ પાસે ગયા. બુદ્ધિચાતુર્ય જોઈને ઋષિએ એમને કવચવિદ્યા અને વ્યૂહવિદ્યા શીખવી; અને પ્રસન્ન થઈને બ્રહ્મશિર નામનું અમોઘ અસ્ત્ર આપ્યું. દ્રોણને આટલાથી સંતોષ ન થયો. જામદગ્નિના પુત્ર ભગવાન પરશુરામ, જે ધનુર્વિદ્યાના મહાન આચાર્ય ગણાતા હતા તેમની

પાસે એ ગયા. એમની સેવાથી પરશુરામ પ્રસન્ન થયા; એમણે એને ધનુર્વિદ્યામાં પારંગત બનાવ્યો. આમ, દ્રોણ ધનુર્વિદ્યામાં સર્વશ્રેષ્ઠ બન્યા.

થોડા સમય પછી શરદ્ધાન ઋષિની પુત્રી કૃપી સાથે એમનું લગ્ન થયું. એમને અશ્વત્થામા નામે પુત્ર પ્રાપ્ત થયો. બાળક જન્મ બાદ તરત જ રુદન કરે છે; આ બાળકે પણ જન્મતાં જ રુદન કરવા માંડ્યું, પણ એના રુદનનો અવાજ અશ્વ જેવો હતો એટલે એનું નામ અશ્વત્થામા પાડવામાં આવ્યું. બીજી ઇતિહાસકથા વળી કહે છે કે, શાસ્ત્રપુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ અશ્વત્થ વૃક્ષ-સામાન્ય રીતે વૃક્ષનું મૂળ નીચે અને ડાળી-પાંદડાં ઉપર ઊંચે હોય છે; પણ શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા અશ્વત્થ વૃક્ષનું મૂળ ઉપર ઊંચે અને ડાળી-પાંદડાં નીચે હતાં. આ બાળકના જન્મ સમયે પગ, હાથ વગેરે પહેલાં બહાર આવ્યા અને માથું છેલ્લું બહાર આવ્યું હતું; તેથી તેનું અશ્વત્થામા નામ પાડવામાં આવ્યું. ગમે તે હોય પણ બાળકના જન્મ પછી દ્રોણની આર્થિક સ્થિતિમા કંઈ સુધારો થયો નહિ પણ બગાડો થયો. એમની દરિદ્રતા કેવી હતી એનો એક દાખલો મહાભારતકારે ટકિલો છે. નવજાત પુત્રને પાવા માટે દૂધ ખરીદવા માટે પણ દ્રોણ પાસે દ્રવ્ય ન હતું, એટલે માતા કૃપી પુત્ર અશ્વત્થામાને ભાતનું ઓસામણ દૂધ કહીને પાતી. એક વખત અશ્વત્થામા પડોશમાં પોતાના એક મિત્રને ત્યાં ગયો; મિત્રને એની માતા દૂધ પાતી હતી; એક પાત્રમાં એણે અશ્વત્થામાને પણ પાન કરવા દૂધ આપ્યું. એ દૂધ પીધું ત્યારે અત્યાર સુધી માતા કૃપી પોતાને છેતરીને ભળતી વસ્તુ દૂધ કહીને પાતી હતી એનું એને ભાન થયું.

બીજા દિવસે સવારે જ્યારે કૃપીએ પ્રેમથી પુત્રને ઓસામણરૂપી દૂધ આપ્યું ત્યારે બાળક અશ્વત્થામાએ પાત્ર ફેંકી દીધું અને સાચું દૂધ જ પીવાનો હઠાગ્રહ કર્યો. અનેક રીતે દ્રોણે અને કૃપીએ પુત્રને સમજાવ્યો પણ પુત્રે અસલ દૂધનો સ્વાદ ચાખ્યો હતો એટલે બનાવટી દૂધ પીવાની એણે ઘસીને ના પાડી. આખરે અશ્વત્થામામાં રડતાં રડતાં જ દૂધ (ઓસામણ) પીધા સિવાય ઊંઘી ગયો. દ્રોણને ત્યારે દરિદ્રતાનું શૂળ ભારે અસહ્ય લાગ્યું. કૃપીને કહીને દ્રવ્ય મેળવવા માટે દ્રોણ ઘરબહાર નીકળી ગયા; એ પોતાના ગુરુ પરશુરામ પાસે પહોંચ્યા. દ્રોણની વાત સાંભળીને પરશુરામ ખૂબ હસ્યા. એમણે કહ્યું, ‘વત્સ દ્રોણ ! આપણે તો બ્રાહ્મણ કહેવાઈએ; તપ અને ત્યાગ, સેવા અને અધ્યયન એ જ આપણી ધનસંપત્તિ કહેવાય.’ પછી ઉમેર્યું, ‘મારી પાસે જે કંઈ દ્રવ્ય હતું તે બધું જ મેં દાનમાં આપી દીધું છે. હવે મારી પાસે બે જ વસ્તુઓ કહી છે – આ મારું શરીર અને બ્રહ્માસ્ત્રવિદ્યા. તને લે હું બ્રહ્માસ્ત્રવિદ્યા શીખવું છું. તે વડે તારે જરૂર હોય તેટલું દ્રવ્ય તું તારી મેળે મેળવી લેજે,’ એમ કહીને એમણે દ્રોણને બ્રહ્માસ્ત્રવિદ્યા શીખવી. એ વિદ્યાના પ્રભાવે હવે ધનુર્વિદ્યામાં દ્રોણની બરાબરી કરી શકે એવું જગતમાં કોઈ રહ્યું નહિ. પણ વિદ્યા કંઠસ્થ થાય અને એમાં પારંગત થવાય તેથી કંઈ દ્રવ્ય ઓછું હાથમાં આવે છે ? એથી કંઈ પેટ ભરાતું નથી.

પરશુરામ પાસેથી છૂટા પડતાં દ્રોણને દ્રુપદ યાદ આવ્યો. વર્ષોની ગણતરી કરતાં ખાતરી થઈ કે હવે એ રાજા થયો હશે. એ તરત જ પાંચાળપુર આવ્યા. મહામુસીબતે દરવાનનેસમજાવીને એ દ્રુપદ પાસે પહોંચ્યા.

રાજમદ, ઘનમદ, વિધામદ, રૂપમદ, ચૌવનમદ માણસને આંધળો બનાવે છે. દ્રુપદે દ્રોણની મિત્રાચારીના દાવાનો જ સમૂળ ઈન્કાર કર્યો. દ્રોણ દિગ્મૂઢ બની ગયા. દ્રોણ આગળ કંઈ બોલે-કરે તે પહેલાં તો દ્રુપદે દરવાનને બોલાવ્યો અને દ્રોણને રાજમહેલ બહાર મૂકી આવવાનો હુકમ કર્યો. અપમાનનો આ ઘૂંટડો અસહ્ય હતો, છતાં સંજોગોનો વિચાર કરીને દ્રુપદ સામે ખુન્નસભરી એક કરડી નજર નાખીને દ્રોણ રાજમહેલની બહાર નીકળી ગયા. પણ બહાર નીકળતા પહેલાં પોતે મનોમન કરેલો નિશ્ચય દ્રુપદને સંભળાવ્યો : ‘રાજા દ્રુપદ ! હું આ અપમાનનો બદલો જરૂર લઈશ.’ પાંચાળપુરથી ભૂખ્યા અને તરસ્યા નીકળેલા દ્રોણ સીધા ઘેર આવ્યા. રસ્તામાં એમને પોતાનો સાળો કૃપાચાર્ય બાદ આવ્યો. હસ્તિનાપુરના રાજકુમારોને કૃપાચાર્ય વિદ્યા ભણાવતો હતો અને રાજ્યાશ્રયના કારણે એ અર્થવ્યવહારે સુખી હતો. ઘેર આવીને ઘરને છેલ્લા પ્રણામ કરીને દ્રોણપત્ની કૃપી અને પુત્ર અશ્વત્થામાને લઈને હસ્તિનાપુર આવ્યા. બનેલી અને ભાણેજને જોઈને કૃપાચાર્ય અને એની પત્નીને ઘણો આનંદ થયો. ‘પોતે દ્રવ્ય મેળવવા માટે તેમની શોધમાં આવ્યા છે,’ એવું બનેલીથી સાળાને કહેવાય શી રીતે ? પણ ત્રણ જણનાં વસ્ત્રો ઉપરથી અને સાથે સામાનમાં એક પોટલી સિવાય બીજું કંઈ ન હતું એ ઉપરથી સાળા કૃપાચાર્યને બનેલી દ્રોણની આર્થિક દુર્બળતાનો ખ્યાલ તો આવ્યો હતો; પણ બનેલીને સીધી રીતે એ બાબત પુછાય કેમ ?

પણ દ્રોણનું પ્રારબ્ધ જોર કરતું હતું. એક દિવસ એ ફરવા નીકળ્યા. એક મેદાનમાં

કૌરવો અને પાંડવો (પાંડવો પણ કુળના ઇતિહાસ પ્રમાણે કૌરવો જ કહેવાય; કારણ કે, એ પણ કુરુકુળના - પુરુકુળના જ વંશજો હતા પણ દુષ્ટાત્મા દુર્યોધનને બીજા કોઈ કૌરવો કહેવાય એમાં ગૌરવભંગ જેવું લાગતું હતું, એટલે યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંચ જણ પાંડુ રાજાના પુત્રો છે એમ કહીને તેમને પાંડવો કહેતો. રાજનો કર્તા-કરાવતા યુધિષ્ઠિર વગેરેને એ નામથી બોલાવે, એટલે એ પ્રચલિત થાય એ દેખીતું છે.) દડામારની રમત રમતા હતા, મેદાનના એક ખૂણે ફૂવો હતો, રમતાં રાજકુમારોનો દડો ફૂવામાં પડી ગયો. એકસોપાંચે રાજકુમારો ફૂવા ઉપર ટોળે વળ્યા અને દડો ફૂવામાં ક્યાં પડ્યો છે એ જોવા લાગ્યા. એવામાં દુર્યોધનની આંગળીએ પહેરેલી રત્નજડિત સોનાની વીંટી આંગળી ઉપરથી સરી ગઈ અને ફૂવામાં પડી. દડો ફૂવામાં પડ્યો હતો તેનું દુઃખ હતું, તેના કરતાં સહસ્રગણું વધારે દુઃખ વીંટી પડી જવાથી બધાને થયું. રાજકુમારો શોકથી રડવા જેવા થઈ ગયા. દ્રોણે આ જોયું, એ ફૂવા પાસે આવ્યા, બધી હડીકત સાંભળી; પછી કહ્યું, ‘રાજકુમારો ! આટલી નાનીશી વાતમાં શોકથી રડવા જેવા કેમ થઈ ગયા ! જુઓ, તમારી વીંટી અને દડો બન્ને હું આમ ચપટી વગાડતાં જ બહાર કાઢી આપું છું,’ એમ કહીને ફૂવાની બાજુમાં ઊગેલા દુર્વા ઘાસની લાંબી સળીઓ ઉપર કંઈક મંત્રોચ્ચાર કરીને જળ છાંટ્યું. પછી એમાંથી થોડી સળીઓ તોડીને મંત્રોચ્ચાર કરતાં કરતાં એક સળીને બીજી સળી અડાડીને સળીરૂપી દોરી ફૂવામાં ઉતારતા ગયા. થોડી વારમાં તો સળીરૂપી દોરી ફૂવામાંના પાણીની સપાટી વીંધીને તળીએ પહોંચી ગઈ. સળીમાં વીંટી ભરાઈ ગઈ. દ્રોણે સળીરૂપી દોરી ઉપર

ખેંચી લીધી અને વીંટી તેમાંથી કાઢી લીધી. ફરીથી સળીરૂપી દોરી ફૂવામાં ઉતારી અને એ વડે દડાને ઉપર કાઢ્યો. દુર્યોધનાદિ બધા રાજકુમારો આશ્ચર્યથી અવાક થઈ ગયા. દુર્યોધને દ્રોણને રાજમહેલમાં આવવાનો આગ્રહ કર્યો. દ્રોણે શાંત સ્વરે કહ્યું, ‘રાજદરબારમાં મારાથી આમંત્રણ સિવાય ન અવાય.’ દુર્યોધન વગેરેએ પિતામહ ભીષ્મ અને પિતા ધૃતરાષ્ટ્રને કહેતાં, યોગ્ય આદરમાન સાથે દ્રોણને આમંત્રણ આપીને રાજમહેલમાં બોલાવવાનો આગ્રહ કર્યો. પિતામહ ભીષ્મે દ્રોણને લઈ આવવા માટે યોગ્ય પોશાકના શિરપાવ સાથે પાલખી મોકલી. દ્રોણ રાજમહેલમાં આવ્યા તે દિવસથી જ દ્રોણ રાજકુમારોના વિદ્યાગુરુ અને આચાર્ય બન્યા. રાજ તરફથી એમને રહેવા માટે ઘર, ધન, ધાન્ય, વસ્ત્ર અને નોકરચાકર મળ્યા. પછી તો એમની ખ્યાતિ ચોતરફ એવી પ્રસરી કે દૂર દૂર દેશના રાજકુમારો પણ દ્રોણની પાઠશાળામાં ભણવા માટે આવવા લાગ્યા. દ્રોણમાંથી દ્રોણાચાર્ય થયેલા એ પુરુષનું દારિદ્ર તો ઊભી પૂંછડીએ નાસી ગયું; પણ એ બ્રાહ્મણ મટીને અબ્રાહ્મણ બન્યા. એટલે જીવન નષ્ટભ્રષ્ટ કરે એવાં અનેક અનિષ્ટોનાં પગરણ પછી શરૂ થયાં.

દ્રોણાચાર્યનો દિવસ બદલાયો. દરિદ્રી દ્રોણાચાર્ય શ્રીમંત થયા, સત્તાધીશ થયા, પુત્ર અશ્વત્થામા ભાતના ઓસામણરૂપી દૂધ પીતો હતો તે હવે ચાંદીના વાડકામાં બદામ, કેસર અને સાકરના મસાલાવાળું દૂધ પીતો થયો. પણ માણસને જ્યારે દુર્જનનો સંગ થાય છે, સંગ થયા બાદ દુર્જનનું અન્ન પેટમાં જાય છે, દુર્જનના દ્રવ્યથી તન, મન અને તે સાથે આત્મા પુષ્ટ થાય છે ત્યારે એનું અધઃપતન

શરૂ થાય છે. દ્રોણાચાર્યનું પણ એમ જ થયું. વિદ્યા ભણાવનાર માટે એક સામાન્ય નિયમ એ હોય છે કે, એણે પોતે ભણ્યો હોય એ વિદ્યા કંઈ છુપાવ્યા સિવાય બીજાને નિઃસ્વાર્થભાવે ભણાવવી જોઈએ; પણ અવળચંડા સ્વભાવનો માણસ આ નિયમનું બહુધા ઉલ્લંઘન જ કરે છે. દ્રોણાચાર્યે પણ પોતાની જીવનદષ્ટિ અને જીવનવૃત્તિમાં જે પરિવર્તન આવ્યું હતું તેના મંગળાચરણ પણ ન્યાય અને નીતિથી ભરેલા આ નિયમનો ભંગ કરીને કર્યું. ઘેનુક નામના એક નિષાદ એટલે ભીલરાજાનો કુમાર એકલવ્ય એમની પાસે વિદ્યા ભણવા માટે હાથમાં સમિધ લઈને આવ્યો. કોણ જાણે શું થયું પણ દ્રોણે એને વિદ્યા શિખવવાની ના પાડી અને કહ્યું, ‘તું શૂદ્ર છું, હું તને વિદ્યા નહિ ભણાવું.’ એકલવ્યે નમ્રતાથી કહ્યું, ‘ગુરુદેવ ! વિદ્યા ભણવાનો અને ભગવાનને ભજવાનો અધિકાર તો માણસ માત્રને એકસરખો હોય છે. હું વર્ણ શૂદ્ર છું એ કારણે મને આપે અમુક વિદ્યા બાદ કરીને પણ બાકીની વિદ્યા ભણાવવી જોઈએ.’ દ્રોણાચાર્ય એકના બે ન થયા. એકલવ્યે બહુ કાલાવાલા કર્યા ત્યારે પોતાની પાદુકા એને આપી. એકલવ્ય જાતે શૂદ્ર હતો, પણ એની નિષ્ઠા બ્રાહ્મણથી પણ ચઢે એવી હતી. એણે પોતાના પ્રદેશમાં જઈને એક એકાંત સ્થળમાં એક પર્ણકુટિ બાંધી અને તેમાં એક ઓટલા જેવું બનાવીને તે ઉપર દ્રોણની પાદુકા પઘરાવી; વાત એકદમ માની ન શકાય એવી છે, પણ ઇતિહાસ દષ્ટિએ તદ્દન સાચી વાત છે કે, એ પાદુકાને અને પ્રતિમાને પૂછી પૂછીને એકલવ્ય ઘનુર્વિદ્યામાં પારંગત થયો. એક વખત પોતાની પાઠશાળાના બધા રાજકુમારો સાથે

દ્રોણાચાર્ય ફરતા ફરતા એકલવ્યવાળા જંગલપ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા. રાજકુમારોની સાથે એક શિકારી કૂતરો હતો તે આગળ નીકળીને એકલવ્યની પર્ણકુટિ પાસે આવ્યો. રાજકુમારોને બદલે બીજા જ માણસને ત્યાં આગળ ધ્યાનસ્થ મુદ્રામાં બેઠેલો જોઈને કૂતરાએ જોરથી ભસવા માંડ્યું; એકલવ્યના ધ્યાનમાં ભંગ થયો, એણે પોતાના ભાથામાંથી નાના બાણોની એક જૂડી લીધી અને પછી શસ્ત્રધાન કરીને ભસતા કૂતરાના મોઢામાં એને કોઈ પણ પ્રકારની ઈજા ન થાય છતાં એ ભસતો બંધ થાય એવી રીતે મારી. કૂતરો ભસતો બંધ થઈ ગયો. કૂતરાને ભસતો સાંભળીને અવાજની દિશામાં એને શોધતાં શોધતાં દ્રોણાચાર્ય અને રાજકુમારો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એકલવ્યની ગુરુનિષ્ઠાને જોઈને દ્રોણાચાર્ય અને રાજકુમારો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. દ્રોણાચાર્યને જોતાં જ એકલવ્યે એમને સાષ્ટયાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા, પર્ણકુટિમાંથી એક આસન લાવીને તે ઉપર એમને બેસાડ્યા અને પછી એમનું પૂજન કર્યું; અને પછી પોતાનું વૃત્તાંત કહ્યું : ‘આપે તો ઘનુર્વિદ્યા શિખવવાની મને મુખોન્મુખ ના કહી હતી, પણ આપે, આપની આ પાદુકા અને આ પ્રતિમા દ્વારા મને વિદ્યા શીખવી છે. તેથી હું આપનો અતિ ઋણી છું.’ દ્રોણાચાર્ય આ શબ્દો સાંભળીને અતિ પ્રસન્ન થયા; એમણે એકલવ્યને આશીર્વાદ આપ્યા. પણ થોડી વાર પછી મનમાં વિચાર ઝબક્યો : ‘ઘનુર્વિદ્યામાં એકલવ્ય અર્જુનથી પણ ચઢિયાતો થઈ જાય તો ?’ એમણે પોતાની એકનિષ્ઠાથી સેવા કરનાર પુરુષ સાથે છેતરપિંડી કરી અને એણે મેળવેલી વિદ્યા નિષ્ફળ જેવી બની રહે એવું સાચા ગુરુને ન છાજે એવું ચરિત્ર

કર્તુ. એમણે એકલવ્ય પાસે ગુરુદક્ષિણા માગી. એકલવ્ય તો રાજીના રેડ થઈ ગયો. એણે કહ્યું, ‘ગુરુદેવ ! આપની ઈચ્છા હોય તે જણાવો. હું તે પૂરી કરીશ.’ કપટી દ્રોણાચાર્યે કહ્યું, ‘એકલવ્ય ! તું શરસંધાન કરવામાં અને બાણ મારવામાં તારા જમણા હાથના અંગૂઠાનો ઉપયોગ ન કરવાનું મને વચન આપ.’ ગુરુની વિચિત્ર માગણી સાંભળી એકલવ્ય ક્ષણભર તો મૂંઝાયો પણ પછી હાથ જોડીને તરત જ દઢ અવાજે બોલ્યો, ‘ગુરુદેવ ! આપની આજ્ઞાને હું માથે ચઢાવું છું.’ ઇતિહાસ કહે છે કે, અંગૂઠાનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય પણ એકલવ્ય અર્જુન કરતાં ચઢે એવો બાણાવળી થયો. દુર્યોધને ભારતીય યુદ્ધ વખતે એકલવ્યને પોતાના પક્ષે લેવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પણ એકલવ્ય બેમાંથી એક પણ પક્ષમાં ન જોડાતાં તટસ્થ રહ્યો. એવું કહેવાય છે કે, ભીલ યુવાનો આજે પણ ઘનુષ્યબાણ ચલાવવા માટે અંગૂઠાનો ઉપયોગ કરતા નથી.

બધા શિષ્યોમાં દ્રોણાચાર્યને અર્જુન અતિ પ્રિય હતો. અર્જુન અતિ બુદ્ધિશાળી, પરાક્રમી, સત્યનિષ્ઠ અને સેવાપરાયણ શિષ્ય હતો; પણ તે ઉપરાત બીજું પણ એક ખાસ કારણ હતું. દ્રોણાચાર્ય પોતાના બધા શિષ્યોસહ, એક વખત યમુનામાં સ્નાન કરવા ગયા; સ્નાન કરતા હતા એ વખતે, મગરે દ્રોણાચાર્યનો પગ પકડ્યો. દ્રોણે મગરની પકડમાંથી પોતાને છોડાવવાનું શિષ્યોને કહ્યું; પણ પાણીમાં મગર સાથે કોણ બાધ ભીડે ? પાણીની બહાર રહીને પણ મગરની પકડ છોડાવે એવી શક્તિ કોનામાં હોય ? બધા લાચાર થઈને ગુરુ દ્રોણની નિઃસહાય સ્થિતિ જોઈ રહ્યા. દ્રોણે અર્જુન તરફ જોયું. અર્જુને

તરત જ જળ વીંધીને મગરના જડબાને ભેદી નાખે એવું બાણ માર્યું. ગુરુ દ્રોણનો પગ મગરની પકડમાંથી છૂટો થયો. આ પ્રસંગ પછી દ્રોણના અંતરમાં અર્જુન વજ્રાસાર વસી ગયો.

દ્રોણાચાર્યનું દારિદ્ર તો સ્વપ્ન જેમ દૂર થતું હતું; પણ એમના અંતરમાં દ્રુપદે કરેલા અપમાનનો બદલો લેવાનો વૈરાગિ હજી જલતો હતો. રાજકુમારોનો વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થયો અને ગુરુદક્ષિણાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે દ્રોણાચાર્યે દ્રુપદનો પરાભવ કરીને કેદી બનાવીને પોતાની પાસે રજૂ કરવાની શિષ્યો પાસે માગણી કરી. રાજકુમારો તરત જ પાંચાલપુર ઊપડ્યા; પણ દ્રુપદના બળ આગળ એ બધા નિર્બળ નીવડ્યા ત્યારે પણ અર્જુન એકલો આગળ આવ્યો. એણે દ્રુપદને માત કરીને નાગપાશથી બાંધ્યો અને ગુરુ દ્રોણ પાસે રજૂ કર્યો. દ્રોણાચાર્યે દ્રુપદને અતિ કડવાં વેણ સંભળાવ્યાં અને પછી એના રાજમાંથી અડધું રાજ પોતે લઈને એને છોડી મૂક્યો. જીવનનો નિયમ છે કે, વેર વેરથી કદી શમતું નથી, પ્રેમથી જ શમે છે. દ્રુપદે પછી મહાયજ્ઞ કરીને દ્રોણને હણે એવો પુત્ર મેળવ્યો – દૃષ્ટદ્યુમ્ન એનું નામ. મહાભારતના યુદ્ધમાં પાંડવોના સૈન્યનો એ સેનાપતિ થયો હતો. જ્યારે દ્રોણાચાર્ય શસ્ત્રો નીચે મૂકીને પ્રાણત્યાગ કરવાની તૈયારી કરતા હતા તે વખતે અચાનક ઘસી આવી એણે એમનું માથું તલવારથી કાપી નાખ્યું હતું.

દ્રુપદના પ્રસંગ પછી દુર્યોધનને ખુશ રાખવા અને આકર્ષવા ખાતર ધર્મ, ન્યાય અને નીતિને નેવે મૂક્યાં હોય એવા ઘણા પ્રસંગો દ્રોણાચાર્યના જીવનમાં બન્યા છે. યુધિષ્ઠિરે ઈન્દ્રપ્રસ્થમાં રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો ત્યારે એ અંતરથી અતિ પ્રસન્ન થયા હતા; પણ ખુલ્લે

ખુલ્લું તો એમણે દુર્યોધનની તેજોદ્વેષભરી કટાક્ષવાણીમાં સાથ પુરાવ્યો હતો. મયદાનવે રચેલા શિલ્પકળાના અત્યુત્તમ મનૂનારૂપ રાજમહેલમાં દુર્યોધન બે વખત ભૂલો પડ્યો અને હાંસીપાત્ર બન્યો-એક વખત દીવાલ હતી છતાં ત્યાં દીવાલ નથી એમ માની તે ચાલવા ગયો ત્યારે દીવાલ સાથે એ ભટક્યો હતો; અને બીજી વખત ચોકમાં જ્યાં જળ ન હતું ત્યાં જળ છે એમ માનીને વસ્ત્રો ઊંચાં લીધાં અને જ્યાં જળ હતું ત્યાં જળ નથી એમ માનીને વસ્ત્રો ઊંચાં ન લીધાં; અને પરિણામે પાણીમાં પડવાથી બધાં વસ્ત્રો પલળી ગયાં. એ વખતે અંતરથી પાંડવોની સમૃદ્ધિની પ્રશંસ કરતાં દ્રોણાચાર્યે ત્યારે ખુલ્લેખુલ્લું તો યુદ્ધિષ્ઠિરને ભ્રમ ઉત્પન્ન થાય એવી રચના કરાવવા માટે ઠપકો - જોકે બહુ ઓછા અને આછા શબ્દોમાં પણ ઠપકો - આપ્યો હતો. હસ્તિનાપુરની રાજસભામાં જ્યારે દુર્યોધન અને યુદ્ધિષ્ઠિર જૂગટું રમવા બેઠા ત્યારે એનો અસરકારક વિરોધ કરવો એ એમની ગુરુ અને આચાર્ય તરીકે ફરજ હતી, પણ એવું કંઈ એમણે ન કર્યું; ઊલટું શકુનિનું છળકપટ મૂંગા મોઢે જોયા કર્યું. એ પછી જ્યારે દ્રૌપદીને એક વસ્ત્રભર સભામાં લાવવામાં આવી અને ભારે નીડરતાથી દ્રૌપદીએ જ્યારે પિતામહ ભીષ્મને કાકા ધૃતરાષ્ટ્રને અને ગુરુ દ્રોણને પૂછ્યું, ‘પોતાની જાતને હારેલા યુદ્ધિષ્ઠિરને પછી પોતાની પત્નીને દાવમાં મૂકવાનો અધિકાર શી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ?’ ત્યારે આ ત્રણે જણ મૂંગા હોય તેમ મૌન પકડીને બેઠા હતા. ગુરુ અને આચાર્ય તરીકે દ્રોણાચાર્યે ત્યારે કશાની પણ પરવા કર્યા સિવાય દુર્યોધનનો વિરોધ કરવો જોઈતો હતો. અને પાંડવોને જ્યારે એમના હક્કનું અડધું રાજ

તો શું, પાંચ ગામ તો શું, પણ સોયની અણી રહે એટલી જગ્યા પણ આપવાની દુર્યોધને ઘસીને ના પાડી; એટલું જ નહિ, પાંડવો તરફથી સુલેહની વાતો કરવા આવેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને કેદ કરવાની તૈયારી કરી ત્યારે તો દ્રોણાચાર્યે અર્થનું દાસત્વ ફેંકી દઈને ધર્મ, ન્યાય અને સત્યના પક્ષે ઊભા રહેવું જોઈતું હતું; પણ તેમ ન કરતાં, ‘જેનું અત્યાર સુધી લૂણ ખાધું તેનો કટોકટીના પ્રસંગમાં ત્યાગ કરવો એ ચોચ ન કહેવાય’, એવી વાહિયાત દલીલ કરીને યુદ્ધમાં કૌરવોના પક્ષે દ્રોણાચાર્ય ઊભા રહ્યા. એમના આ કૃત્યની એમને ભારે સજા ભોગવવી પડી હતી - ઘોર નામોશીભર્યો પરાજય વેઠવો પડ્યો અને એક મધ્યમ કક્ષાના સેનાપતિના હાથે મરણને શરણ થવું પડ્યું. ઇતિહાસ કહે છે કે, યુદ્ધ પ્રસંગે જે નીતિનિયમોનું પાલન કરવાનું એમણે પાઠશાળાના આચાર્ય તરીકે રાજકુમારોને ભણાવ્યું હતું એ જ નીતિનિયમોનો જાણી-સમજીને એમણે પોતે જ છડેચોક ભંગ કર્યો હતો; એકમાત્ર પોતાને અર્થપ્રાપ્તિ કરાવનાર દુષ્ટ દુર્યોધનને ખુશ રાખવા ખાતર જ એમણે આ આત્મદ્રોહ કર્યો હતો.

જે પાંડવો એમને અંતરથી વહાલા હતા, જેમાંના એકે એમના પ્રાણની મગરના મોમાંથી છોડાવીને રક્ષા કરી હતી, એ જ પ્રિય શિષ્યના પુત્ર અભિમન્યુ - જે એમના સામે તો બાળક કહેવાય તેને અધર્મ, અન્યાય અને અનીતિના રાહે ઘેરી લઈને, છ મહારથીઓએ એકસાથે આક્રમણ કરીને, એ રીતે જયદ્રથને પાછળથી આવીને એની હત્યા કરવાની સુગમતા કરી આપી, એ એમનું અધમમાં અધમ કૃત્ય હતું. અર્થ ખાતર એ કૃતદની બન્યા. અભિમન્યુનો પાછળથી આવીને વધ કરનાર મહારથી જયદ્રથ,

દુર્યોધનનો સગો બનેવી હતો. રાજા જયદ્રથને બચાવવા માટે એમણે ત્રણ ત્રણ અભેદ વ્યૂહોની રચના કરી હતી; તેને છિન્નભિન્ન તોડીફોડીને જયારે અર્જુને જયદ્રથનો વધ કર્યો ત્યારે દુર્યોધનની નિરાશાનો પાર ન રહ્યો. પણ બીજી પળે એ નિરાશા કોધમાં પરિવર્તિત થઈ; દુર્યોધને દ્રોણાચાર્ય ઉપર જાતજાતના આક્ષેપો મૂકીને એ કોધનો ઊભરો ઠાલવ્યો ત્યારે યુધિષ્ઠિરને જીવતા પકડીને દુર્યોધન પાસે રજૂ કરવા માટે દ્રોણાચાર્યે ભારે મરણિયા પ્રયાસો કર્યા; પણ એમાં એમને સરિયામ નિષ્ફળતા મળી. એટલું જ નહિ પણ કૌરવપક્ષના એક કર્ણ સિવાય મોટા ભાગના બીજા મહારથીઓનો નાશ થયો ત્યારે થાકેલા-હારેલા સૈનિકોને આરામ આપવા માટે રોજના નિયમ મુજબ સૂર્યાસ્ત સમયે યુદ્ધ બંધ કરવાની જરૂર હતી; પણ માણસને કાળ ભુલાવે છે તેવું બીજું કોઈ ભુલાવતું નથી. એમણે કોઈને પૂછ્યાકર્યા વિના રાત્રિયુદ્ધનો શંખનાદ કર્યો. એમને ખબર ન હતી કે એ એમની કાળરાત્રિ હતી. રાત્રિના યુદ્ધમાં ભીમસેને અશ્વત્થામા નામના હાથી ઉપર બેઠેલા કૌરવપક્ષના રાજા ઈન્દ્રવર્માને હાથીસહ મારી નાખ્યો; અને પછી જોરથી પોકાર કર્યો, ‘અશ્વત્થામા મરાયો.’ ભીમસેને સૈન્યમાં લડતા દ્રોણાચાર્યને શોધી કાઢ્યા અને એમની પાસે જઈને મોટેથી પોકાર કર્યો, ‘અશ્વત્થામા હત: । - અશ્વત્થામા મરાયો.’ અશ્વત્થામાને અવધ્ય એટલે ચિરંજીવપણાનું વરદાન મળેલું હતું; છતાં એ મરાયો એવો ભીમસેન પોકાર કરે છે. અદર્ભથી ભરેલાં કાળાં કૃત્યો, દ્રોણાચાર્યને ભાન ભુલાવે છે; એમને મનોમન થયું કે, દેવોનાં વરદાન હમેશાં શરતી હોય છે. વખત છે, એમની

કોઈ શરતનો અજાણતાં ભંગ થયો હોય અને પરિણામે અશ્વત્થામા મરણ પામ્યો હોય તો ? દ્રોણાચાર્યને અશ્વત્થામા સિવાય બીજું કોઈ સંતાન ન હતું; એટલે એમને એ પ્રાણાધિક પ્રિય હતો. વધુ ખાતરી કરવા એ શસ્ત્રો હાથમાં રાખીને યુધિષ્ઠિર પાસે ગયા; અને ભીમ પોકાર કરે છે એ વાત સાચી છે કેમ ? - એવો પ્રશ્ન કર્યો. યુધિષ્ઠિર કહ્યું, ‘મેં પણ સાંભળ્યું છે કે, અશ્વત્થામા મરાયો છે.’ માથે ભમી રહેલા કાળચક્રના કારણે વધુ કંઈ સાંભળવા જેવી ધીરજ દ્રોણાચાર્ય ધારી શક્યા નહિ. એ તરત જ પાછા ફર્યા. પાછા ફરતાં દ્રોણાચાર્યે કાળને જોયો; પોતાના પિતૃઓને અને કૃત્યોને જોયાં; એ બધાએ અબ્રાહ્મણતાને વશ વર્તવા માટે ભારે ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું, ‘હવે તમારી અંતિમ ઘડી આવી ગઈ છે; દેહ છોડવા તૈયાર થાવ.’ આ શબ્દો સાંભળીને શરમિંદા બનેલા દ્રોણાચાર્યે તરત જ રથમાં બધાં શસ્ત્રો મૂકી દઈને એ જમીન ઉપર બેસી ગયા. પ્રાણાયામ કરવાની - પ્રાણનો નિરોધ કરવાની એમણે શરૂઆત કરી ત્યાં જ એમને શોધતો શોધતો દૃષ્ટદ્યુમ્ન આવી પહોંચ્યો. ‘મારા પિતાનું અપમાન કરનાર દ્રોણ તને હવે હું નહિ છોડું’, એમ કહીને પ્રબળ વેગથી તરવારનો ઘા કરીને દ્રોણનું માથું ઘડ ઉપરથી જુદું કરી નાખ્યું. માણસ, પોતે સળગાવેલી વેરની જવાળામાં આખરે તો પોતે જ ભસ્મ થઈ જાય છે. દ્રોણના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળીને દુર્યોધનના પગ ભાંગી ગયા. એને પારાવાર શોક થયો.

દુર્જનનો સંગ, દુર્જનનું દ્રવ્ય અને દુર્જનનું અન્ન માણસને પોતાને તો ભારે નુકસાન કરે છે; પણ એની ભૂંડી અસર એના વારસોને પણ થાય છે. દ્રોણાચાર્યના પ્રિય પુત્ર

અશ્વત્થામાએ પિતાના મરણનો બદલો લેવાની ધૂનમાં અને મરવા પડેલા દુર્યોધનને ખુશ કરવા ખાતર બ્રાહ્મણને અને સાચા શૂરવીર સૈનિકને ન છાજે એવું અઘમ કામ કર્યું. યુદ્ધના અઢારમા દિવસે રાત્રે પાંડવોની છાવણીમાં છાનામાના જઈને એણે પાંડવોના પાંચ પુત્રોને ઊંઘતા કાપી નાખ્યા; એમનાં કાપેલાં માથાં એણે જયારે છેલ્લા શ્વાસ લઈ રહેલા દુર્યોધન પાસે રજૂ કર્યા ત્યારે દુર્યોધનના મુખમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા : ‘અશ્વત્થામા ! તેં ભારે ભૂંડું કૃત્ય કર્યું છે; આ પાંડવોનાં માથાં નથી, આ તો એમના

પુત્રોનાં માથાં છે. તેં તો અમારી પાછળ પિંડ આપનાર કોઈ ન રહે એવું કર્યું;’ એમ કહીને દુર્યોધને જોરથી કપાળે હાથ ઠોક્યો અને એ જ પળે એમનું પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું.

દ્રવ્યની જીવનના નિર્વાહ માટે આવશ્યકતા છે, એનો કોઈથીય ઈન્કાર થઈ શકે એમ નથી; પણ અધર્મ, અનીતિ અને અન્યાયના માર્ગે મળેલું દ્રવ્ય એ મેળવનાર અને ભોગવનારનો સર્વનાશ કરે છે અને દુર્જનનો સંગ સજ્જનને પણ દુર્જન બનાવે છે. આ બે સિદ્ધાંતો, મહર્ષિ વ્યાસજીએ માનવજાતને દ્રોણાચાર્યના જીવન દ્વારા સમજાવેલા છે.

પ્રશ્ન અને ઉત્તર

—રમેશચંદ્ર લા. પંડયા

શ્રી ગજેન્દ્રકુમાર પ્ર. ચૌહાણ-પૂણે

પ્ર. ૧ ધર્માદાય કેવી રાતે ગણવો અને કાઢવો ? ઇંધો ચાલતો હોય, બેંક વગેરેના કરજોનું વ્યાજ ચઢતું હોય, લેબર ચાર્જીસ, વેચાણવેરો વગેરે ભરવાં પડતાં હોય, ઘરખર્ચ માટે જરૂરી રકમ પૂરી નીકળતી હોય એવા સંજોગોમાં, ધર્માદાય કેવી રીતે ગણવો અને કાઢવો ? વેચાણ ઉપર દશમો વિશમો ભાગ ધર્માદાય કાઢવો ? ઘરખર્ચ માટે લેવાતી રકમ ઉપર કાઢવો કે પછી કોઈ પ્રકારની ગણતરી સિવાય ઉચક રકમ ધર્માદાય તરીકે કાઢવી ? માસિક ચા વાર્ષિક ધર્માદાયની રકમ કેવી રીતે ગણવી અને કાઢવી ?

પ્ર. ૨ નામવેરો શું છે ? કોને આપવો ? કમાનાર વ્યક્તિએ નામવેરો આપવો કે કુટુંબમાં કમાતી ન હોય એવી નાનીમોટી સર્વ સભ્ય વ્યક્તિએ માટે આપવો ? મંદિરમાંથી કોઈ લેવા ન આવે તો શું કરવું ? કહે છે કે નામવેરો, આચાર્યશ્રી માટે નક્કી કરેલો છે પણ હવે તો આચાર્યશ્રીને સંસ્થા તરફથી ભથ્થું મળે છે તો રકમ કોને આપવી ?

પ્ર. ૩ હરિલીલામૃત ક. ૧૦ વિ. ૧૨માં શ્રીજીમહારાજે નાઝપંત નાનાને (વડોદરા) પંચરત્નનો ગૂટકો આપ્યાનું અને તે વડોદરાના મંદિરમાં રઘુવીરજી મહારાજના હસ્તક પધરાવ્યાનું લખ્યું છે. બારમાં વિશ્રામમાં (નહિ પણ અગિયારમાં વિશ્રામમાં) આ વાત કહેલી છે. આ ગૂટકો કયો ? શ્રીજીમહારાજે શાસ્ત્રોનો સાર કાઢીને જે ગૂટકો લખ્યો હતો અને ગૃહત્યાગ કરતી વખતે સાથે રાખ્યો હતો. તે ? વનમાં તપ કરવા ગયા ત્યારે શાસ્ત્રોના સારનો જે

ગૂટકો પાસે રાખ્યો હતો તે તો નદીમાં તણાઈ ગયાનું કહેવાય છે. શ્રીજીમહારાજે ગૂટકો સ્વહસ્તે લખેલો ખરો ?

પ્ર. ૪ વચનામૃતના પરથારામાં “ગોલોકના મધ્યમાં અક્ષરધામ છે” એવું લખ્યું છે; એ સમજાતું નથી ગોલોક એટલે શું ? ઇન્દ્રિયોનો ગોલોક કહેવાય છે – તે કયાં આવ્યું ?

પ્ર. ૫ ભૂમાનંદસ્વામી કૃત શ્રી ઘનશ્યામ લીલામૃત સાગરમાં (ઉત્તરાર્ધ તરંગ ૮૨-૮૩માં) “શ્રીજીમહારાજે કોઈ હરિભક્ત કે સંતનો અવગુણ ન લેવો” –એમ કહીને કહ્યું કે “આ વખતે અમારી સાથે સાતે ધામના મુક્તો આવેલા છે તે દરેકના સ્વભાવ, ગુણ એકસરખા ન હોય; માટે કોઈનો દોષ જોઈને અવગુણ ન લેવો.” ત્યારે ગોપાળાનંદસ્વામીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ સાતે ધામોના મુક્તોનાં લક્ષણો કેવાં હોય છે ? જવાબમાં શ્રીજીમહારાજે નીચે પ્રમાણે સાત ધામોના મુક્તોનાં લક્ષણો ગણાવ્યાં (૧) આ લોકના મુક્તો (૨) દેવલોકના મુક્તો (૩) વૈકુંઠ લોકના મુક્તો (૪) બદરિકાશ્રમના મુક્તો (૫) શ્વેતઙ્ગીપનામુક્તો (૬) ગોલોકના મુક્તો અને (૭) અક્ષરધામના મુક્તો. પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ બધા ધામો દિવ્ય ગણાય છે; ત્યાં ગુણ સ્વભાવ વગેરેની અસર રહે ખરી ? આ બધા મુક્તો, દેહ મૂકીને પછી પોતાના ધામમાં ગયા હશે કે અક્ષરધામમાં ગયા હશે ?

પ્ર. ૬ સંપ્રદાયના કવિઓ-સંત કવિઓએ ભગવાનના અંગોના ચિહ્નોનું વર્ણન કર્યું છે અને પછી કહ્યું છે કે એ ચિહ્નોનું જે ધ્યાન-ચિંતન-

કીર્તન કરે છે તેને “કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ વ્યાપતા નથી. તે માયા, કાળના પાને પડતા નથી. તેનાં દુઃખ દૂર થાય છે અને સુખ શાંતિ થાય છે.” પણ આ બધું ધ્યાન -ચિંતવન -કીર્તન કરવા છતાં થતું નથી. તેનું શું કારણ ?

પ્ર. ૭ ભૂમાનંદ સ્વામીએ પોતાના એક કીર્તનમાં કહ્યું છે કે “માર્કેડેય ઋષિ, શ્રીજીમહારાજના વખતમાં મહાનુભાવાનંદ સ્વામીના નામે હતા.” એ ખરું છે ?

ઉત્તર-૧ ઇંદો ચાલતો હોય અને તેમાં જાતજાતના કરજો અને વેરા ભરવાના હોય- તેવા પ્રસંગે ઘર ખર્ચ માટે જે રકમ માસિક યા વાર્ષિક લેવાય-તે આવક કહેવાય. તે ઉપર દશમો-વિસમો ભાગ ધર્માદાય આપવો જોઈએ. જો સરવાળે ખોટ જતી હોય યા સરભર થતું હોય તો વિશમો ભાગ. પણ તે સિવાયના પ્રસંગે દશમો ભાગ ધર્માદાય આપવો હિતાવહ છે. ધર્માદાયની ગણતરી. નફાની રકમ ઉપર નહિ પણ આવક (રોકડ રૂપે યા ધાન્ય રૂપે યા બીજા રૂપે) ઉપર કરવી ઘટે છે.

ઉ. ૨ નામવેરો આશ્રિત સત્સંગી માત્રે, ધર્માદાની રકમ ઉપરાત આપવાનું ગોપાળાનંદસ્વામીએ, શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞાથી રચેલા “હરિભક્ત નામાવલી” નામના બાર અધ્યાયના સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલા ગ્રંથમાં કહેલું છે. દેવ માટે અર્પણ કરાય તે ધર્માદાય કહેવાય છે; આચાર્ય માટે અર્પણ થતી રકમ નામવેરો કહેવાય છે. ધર્માદાય, કુટુંબમાં જે કમાતા હોય તે દરેકે અર્પણ કરવાનો હોય છે. પણ નામવેરો તો, કમાનાર આશ્રિત સત્સંગીએ પોતાના ઘરના બીજા જે ન કમાતા હોય એવા નાના મોટા સર્વ સભ્યો વતી

આપવાનો હોય છે. પોતાના ઘરની વ્યક્તિ દીઠ-માથા-દીઠ આઠ આના જેવી રકમ (વાર્ષિક) નામવેરો તરીકે આપવાની હોય છે (હવે એક રૂપિયો અપાય છે.) મંદિરમાં ધર્માદાય તરીકે આવતી રકમ દેવના ચોપડે અને નામવેરો તરીકે આવતી રકમ આચાર્યના ચોપડે જમા લેવાય છે. આજે ટ્રસ્ટના કાયદાના કારણે, કાયદાના કારણે, મંદિરોમાં વહીવટ સ્કીમો અમલમાં છે પણ આચાર્યના ચોપડે જમા થયેલી નામવેરાની રકમમાંથી, એ સ્કીમમાં નક્કી કરેલા ઘોરણે આચાર્યશ્રીને દર મહિને રકમ પગાર કે ભથ્થા તરીકે નહિ પણ એમની પોતાની રકમ તરીકે અપાય છે.

ઉ. ૩ વડોદરાના મંદિરમાં સુખશૈલ્યામાં એક ગૂટકાનાં આજે દર્શન પણ થાય છે. પણ એ ગૂટકો કુમાર ઘનશ્યામે, દશ વર્ષની વયે પોતાના નિત્યપાઠ માટે જાતે લખીને પોતાની પાસે રાખ્યો હતો તે ગૂટકો નથી. કુમાર ઘનશ્યામે લખેલા ગૂટકામાં (૧) ભાગવતસાર, એટલે પંચમ અને દશમ સ્કંધ; (૨) ભારતસાર, એટલે ભગવદ્ગીતા, વિદુરનીતિ અને વિષ્ણુસહસ્રનામ, (૩) પુરાણસાર, એટલે સ્કંદપુરાણના વિષ્ણુખંડમાં રહેલું વાસુદેવ માહાત્મ્ય; અને (૪) ધર્મશાસ્ત્રસાર, યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ-એટલાનો જ સમાવેશ થાય છે. સ. જી. અને ભ. ચિં.માં આ હકીકત સ્પષ્ટ કહેલી છે. ગૃહત્યાગ કર્યો ત્યારે આ ગૂટકો, પોતાની પાસે પાણીમાં પલળે નહિ એવા મીણીયા કાપડમાં બાંધીને પાસે રાખ્યો હતો. એ લોજ ગામે પધાર્યા ત્યારે સાથે ગોપાળયોગીના દેહત્યાગ પછી ત્યાંથી નીકળ્યા ત્યારે ગોપાળયોગી પાસે ગીતાનો એક ગૂટકો હતો-તે પણ એમણે સાથે લીધો હતો. આ બન્ને ગૂટકા આજે ક્યાં સુરક્ષિત રખાયેલા છે.

તેની ચોક્કસ માહિતી ઉપલબ્ધ નથી.

ઉ. ૪ ભારતનું પાટનગર આજે દિલ્હી છે; તેનું ભૌગોલિક વર્ણન કરવું હોય ત્યારે એમ કહેવાય કે ભારતના ઉત્તર પ્રદેશની મધ્યે દિલ્હી છે-એવું જ કહેવાય. તેમ શાસ્ત્રોની ભૂગોળ કહેવી હોય અક્ષરધામ પરમાત્માનું પરમધામ છે એનું નિરૂપણ કરવું હોય ત્યારે ભગવાનના અનેક ધામોની મધ્યે ગોલોક છે અને તેની મધ્યે અક્ષરધામ છે-એમ કહેવાય. મધ્યે એટલે વચ્ચે એવો અર્થ અત્રે થતો નથી પણ અનેક ધામોમાં ગોલોકધામ પર છે અને તેમાં અક્ષરધામ પર છે. એવો અર્થ સૂચિત થાય છે. ગોલોક શબ્દનો એક અર્થ-ગો એટલે ઇંદ્રિયો અને તેનો લોક એટલે દેહ, એ દેહમાં રહેલો જીવ, ગોલોક કહેવાય તે અક્ષરધામ રૂપે છે કારણ કે અક્ષરબ્રહ્મ પરમાત્માનું શરીર, એટલે નિવાસસ્થાન છે. જેમ શરીરમાં શરીરી રૂપે જીવ રહેલો છે તેમ શરીર જીવમાં, શરીરી પરમાત્મા રહેલા છે. આ અર્થ લાક્ષણિક છે પણ સાચો છે.

(પ) પરબ્રહ્મ પરમાત્માના નામો અનેક છે. જેવું કાર્ય, જેવું સ્થલ અને જેવા સેવક-એ પ્રમાણે સ્વરૂપ ધારણ કરીને, ભગવાન પોતાના ભક્તજનોનું લાલનપાલન કરે છે અને ત્યારે ભક્તો અને સત્શાસ્ત્રકારો એમનું નામ અને ધામ જુદુજુદુ કહે છે. વિજ્ઞાન અને વ્યવહારના નિયમ પ્રમાણે, સાધક મુમુક્ષુ, ભગવાનને અનન્ય ભાવે જે નામે ભજે-તે નામ અને ધામ એ પામે છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને, જો કોઈ નારાયણ નામે આરાધે તો, જેમનું નામ વૈકુંઠ કહેવાય છે તે નામે અને ધામને પામે છે. જે એમને સર્વનામના નામી અને સર્વ ધામના ધામી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપે અનન્ય ભાવે ભજે

તે, જે ધામનું નામ અક્ષર કહેવાય છે તે ધામના અને તે ધામના અધિપતિ પરમેશ્વરને પામે છે.

(પ) ભૂમાનંદસ્વામીએ જે લીલાનું વર્ણન કરેલું છે. તેનો સાર એ છે કે સત્સંગમાં આત્મશ્રેયની સિદ્ધિના માર્ગે, જેણે આગળ વધવું છે તેણે “કોઈનો અવગુણ, ક્યારેય ન લેવો જોઈએ.” વચનામૃત ગ. પ્ર. ૬માં આ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સમજાવેલો છે. અવગુણ શોધવા લેવાની ટેવ જેને હોય તે ભગવાનની અને સમર્થ સત્પુરુષની હજુરમાં હોય તો પણ “ઠેરનો ઠેર અને કોરો ને કોરો જ” રહે છે.

ઉ. (૬) માણસ, જ્યારે ઇન્દ્રિયો અંતઃકરણ અને આત્મા -ત્રણને એકાગ્ર કરીને ધ્યાન-ચિંતવન-કીર્તન કરે છે ત્યારે એ જેનું ધ્યાન-ચિંતવન-કીર્તન કરતો હોય-તે રૂપ બની જાય છે. ઇચળ મટીને ભમરી થાય છે. જો એક જંતુ, જે માણસ-જાત કરતાં હીન ગણાય છે-તે આવી ગતિ પામી શકતું હોય તો બુદ્ધિ ધરાવતો માણસ, કેમ એવી ગતિ ન પામે ? અંતરની-આત્માની એકાગ્રતા વિના પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના સક્રિય અવલંબન વિના જે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે ફળદાયી થતી નથી, પણ ઘણી વખત ચંત્રવત અને ભારરૂપ બની જાય છે.

ઉ. (૭) ભૂમાનંદ સ્વામીના ગ્રંથો ભાવથી વંચાય છે. એમનાં પદો-કીર્તનો રોજ ભાવથી ગવાય છે, છતાં એમના વચનમાં વિશ્વાસ નથી આવતો, એ વિચિત્ર કહેવાય. મહાનુભાવાનંદ સ્વામી, પૂર્વાવતારે માર્કંડેય ઋષિ હતા કે કેમ-એનો વિચાર કરવાં કરતાં આપણે કોણ હતા અને ક્યાં જાવું છે-એનો વિચાર કરવો વધારે યોગ્ય અને હિતાવહ કહેવાય.

પાપ-પુણ્ય પૂર્ણાહુતિ

-નરહરિભાઈ મૂળજીભાઈ દવે
(મદ્રાસ)

માનવીનાં પાપ અને પુણ્યની પુર્ણાહુતિ થાય તો પછી પાપ અને પુણ્ય સંચિત થાય નહિ. પાપ અને પુણ્ય સંચિત થાય નહિ, તો પછી કારણ શરીર નાશ પામે અને જન્મ મરણના ચક્રમાંથી મુક્તિ મળે છે. શ્રીસહજાનંદ સ્વામીએ વચનામૃતમાં કારણ શરીરનો નાશ કરવા સરળ ઉપાય પણ બતાવ્યો છે. ભગવાનનું ધ્યાન અને તેમની આજ્ઞાઓનું પાલન થાય છે. ભક્તે બ્રહ્મરૂપે થઈને ભગવાનનું ધ્યાન કરવાનું. વધુ અભ્યાસથી પ્રવૃત્તિના સમયમાં ભગવાનનું અખંડ ચિંતન થયા કરે છે. આ એક સિદ્ધિ છે. સાથે સાથે ભગવાને શિક્ષાપત્રીમાં જે બધી આજ્ઞાઓ કરી છે તેનું ચથાર્થ પાલન કરવાનું. કોઈપણ સંજોગોમાં કોઈ કારણસર આજ્ઞા લોપાય નહિં તે માટે જાગ્રત રહેવું જોઈએ. તો ભગવાન રાજી થાય, પાપ-પુણ્યનો ભંડાર નાશ કરે છે. અને ફરી જન્મ-મરણના ચક્રાવામાંથી મુક્તિ આપે છે. ભગવાનને શિક્ષાપત્રીમાં લખ્યું છે કે આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તે તેજ અમારા આશ્રિત ભક્તો છે. અને જેઓ ના વર્તે, તેઓ તો સંપ્રદાયની બહાર છે. અમારા આશ્રિત નથી જ.

પાપ-પુણ્યની પુર્ણાહુતિ માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનેજ શ્રી અર્જુનને ઉપદેશોલી ભગવત ગીતામાં કહ્યું છે કે મારા ભક્તોએ નિષ્કામ ભાવથી કર્તવ્યરૂપ કર્મો હોય તે જરૂર કરતાં

પણ તેના ફળનો ત્યાગ કરીને જ કરવા જોઈએ કર્મ ફળની આશા રાખતા નથી અથવા કર્મનુંફળ ભગવાનને જ અર્પણ કરે છે એટલે કે બ્રહ્મરૂપ થઈ પ્રસન્નતાર્થે કર્મ કરે છે ને કર્મનું ફળ પ્રભુને અર્પે છે તે ભક્તને કર્મનું બંધન લાગતું નથી જે આત્માને કર્મોનું ફળ ભેગું થાય નહિ તેને જરૂર મુક્તિ મળે છે અને કર્મ ફળ ભગવાનને અર્પણ કરવું અથવા ભગવાન ઉપર છોડી દેવું. આવા નિષ્કામ યોગથી પાપ-પુણ્યની પુર્ણાહુતિ બઢતી અટકે છે.

અખિલ બ્રહ્માંડમાં કોઈ જુવે તે, તો પણ છેવટે કહેશે કે આ દુનિયામાં કોઈ કોઈનું નથી. એક ભગવાન જ આપણો છે. તેમાં મારો ભગવાન પણ આવી ગયો. બાકી દેહના સંબંધ પુરા કરવાં ઋણ ચુકવવા, ઈશ્વર ઈચ્છાએ, પ્રારબ્ધ પ્રમાણે જે કંઈ ભોગવવાનું છે કે જે કંઈ કરવાનું છે તે ભોગવે જ છુટકો છે. માટે સુખ-દુઃખ, મારૂ-તારૂં માયાનાં ઢંઢોથી અલિપ્ત રહી નિષ્કામ ભાવથી જ પોતાનાં કર્તવ્યરૂપ કર્મો કરી, ભગવાનને રાજી કરવા એ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે. ફળ ભગવાનને જ અર્પણ કરવું.

અંતે આ બધું સમજવા અને વર્તનમાં મૂકવા માટે સૌ પ્રથમ સત્સંગ કરી, પછી ધર્મે સહિત ભક્તિ તે પણ જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ચુકત કરીને પાત્ર બનવાની જરૂર છે. અંતે મોક્ષ ભગવાન આપે છે જ. કયા કર્મનું ફળ કયારે

અને કેવું મળશે તે ફક્ત ભગવાન જ આપે છે. આત્માએ તે પ્રમાણે ભોગવેજ છુટકો થાય છે.

હવે આપણે પાપ-પુણ્યના પરિણામ વિષે વિચાર કરીએ. અહીં સામાન્ય વિચારજ કરીશું. જીવ પાપ અને પુણ્ય બંને કરે છે. પ્રમાણ ઓછું વધતું હોય છે. પૂર્વજન્મના સંસ્કાર અને વર્તમાન જન્મમાં સંગ સારો-ખોટો થાય તે ઉપર આધાર રાખે છે. પૂર્વ જન્મના ખરાબ સંસ્કારો ભગવાનનાં દર્શન, ભક્તિ, સેવા, પરોપકાર કરવાથી નાશ પામે છે. અને દુઃખની જગાએ સુખ મળે છે. અને સુખની જગ્યાએ પરલોકનું સુખ મળે છે. સંગ હોય સત્સંગ કરવાથી સંત સમાગમ કરી કથા-વાર્તા સાંભળી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી, કર્મો નાશ પામે છે. જોબનપગી જેવાં ઘણા કોળી કાઠીઓ ભગવાન અને સંતોના યોગમાં આવ્યા પછી તેમનાં પાપ નાશ પામ્યા અને સદ્બુદ્ધિ થઈ; પછી ભગવાન ઓળખી, ભજી, સૌ ભવપાર થઈ ગયા છે. મુક્તિ મળી છે.

જીવ સત્સંગ અને ભક્તિ ના કરે તો, છેવટે જે પ્રારબ્ધ ભોગવવાનું છે, તે ભોગવે છે જ. બીજા પાપ અને પુણ્ય વધારે કરે છે અને પ્રલયકાળ સુધી જીવ જન્મ મરણના ફેરામાં ભટકે છે. પૂર્વના પુણ્યેજ પ્રભુ પ્રાપ્તિ થાય છે. પ્રભુ પ્રાપ્તિ પછી તેમના આશ્રિત થઈ, સત્સંગ અને ભક્તિ કરે તો પછી મુક્તિ

છે ને છે જ સદ્વર્તન સારું પરિણામ લાવે છે.

દા.ત. કોઈ કૂતરો ગોચરમાં ફરે છે, કોઈ કૂતરો રસ્તામાંજ ભટકે છે કોઈ બિલાડી ઘરમાં છુટથી ફરે છે. કોઈ બિલાડી રસ્તામાં કૂતરાના ભયથી ભાગતી ફરે છે. કોઈ પશુ કે પંખીને માનવ પાળે છે. પોષે છે. અને અન્ય પશુઓ ઘણા ગામમાં કે જંગલમાં રખડે છે. કોઈ કીડો પગ નીચે કચરાઈ જાય છે. કોઈ કીડો ફૂલમાં હોવાથી, ભગવાનના હારમાં આવી, ભગવાનનો સ્પર્શ કરે છે. કોઈ નદી-કુવાનું પાણી રસ્તા ઘોવામાં કે ખેતીવાડીમાં વપરાય છે અને કોઈ નદી કૂવાનું પાણી ભગવાનના અભિષેકમાં વપરાય છે. કોઈ બળદ કચરા-ગંદકીનું ગાડું ખેંચવા કામમાં આવે છે. કોઈ બળદ ભગવાનનો રથ ખેંચવા કામમાં આવે છે. કોઈ માનવ મહાન શક્તિ બની સન્માન પામે છે. કોઈ વ્યક્તિ રસ્તામાં રહેતી હોય છે. વગેરે ભેદ એકજ યોનિમાં જોવામાં આવે છે. તેનું કારણ પાપ અને પુણ્યના પ્રકાર ઉપર આધારીત છે. પાપ કર્યું છે પણ સાથે સાથે થોડું પુણ્ય કર્યું છે. જેથી જે તે યોનિમાં જીવ જન્મ્યો હોય તે યોનિમાં કોઈ દુઃખ અને કોઈ સુખ ભોગવે છે. એકલું જ પાપ કર્યું હોય તો દુઃખ ભોગવતાં રખડવાનું રહે છે. અને એકલુંજ પુણ્ય કર્યું હોય, તો સુખ ભોગવતાં, પ્રભુ ભક્તિનો યોગ મળે છે. પણ નિષ્કામ ભક્તિથી અને વર્તન-સદ્વર્તનથી મુક્તિ મળે છે.

-: મુમુક્ષુની ડાયરીમાંથી :-

(નોંધ : એક બે અ.નિ. મુમુક્ષુ ભાઈઓ કે જેમણે સંતો અને અન્ય સત્પુરુષોના સત્સંગ સમાગમની નોંધ કરવાની સુટેપ પાડેલી-તેમની વર્ષો અગાઉની નોંધ-ડાયરીઓ પૈકી કેટલાક સમયની ડાયરીઓ મળતાં તેમાં તેમના સત્સંગ સમાગમના નિચોડ રૂપે વ્યવસ્થિત નોંધ લખાણમાંથી કેટલુંક પ્રતીતિકર, મનનીય અને સર્વજીવ હિતકારી લખાણ આ વિભાગમાં ક્રમશઃ આપવામાં આવશે.)

“....બદ્ધિકાશ્રમમાં આવી-એક ચિત્તે સાંભળતી-નારાયણ-ઋષિમુનીઓની સભામાં દુર્વાસા આવ્યા ને તેમનું સન્માન ના થયું તો ક્રોધ કર્યો ને શાપ આપ્યો પણ શાપ થવામાં પણ ભગવાનની જ ઈચ્છા હતી. તેમણે આ મનુષ્યભૂમિ પર જન્મ લઈ-એકાંતિક ભક્તોને સુખ આપીને અધર્મનો નાશ કરી-એકાંતિક ધર્મ ભક્તિનું સ્થાપન કરી-અનેક જીવોનાં કલ્યાણ કરવાનો હેતુ જ હતો. દક્ષ પ્રજાપતિ સભામાં આવ્યા અને શીવજી ધ્યાનમાં હતા ને ઉભા ન થયા તો દક્ષને એમ લાગ્યું કે મારું અપમાન કર્યું-તેથી શીવજીનો યજ્ઞમાંથી ભાગ કાઢી નાખ્યો. અને તેમાંથી મહા અનર્થ થયો. માટે મહારાજે સભામાં લાયક પાત્ર મનુષ્યનું સન્માન કરવાની અને અપમાન ન કરવાની શિક્ષાપત્રીમાં આજ્ઞાઓ કરી છે.....”

“....ઋષિ અને બ્રાહ્મણનું અંતર માખણ જેવું કોમળ હોય છે. આપણામાં નમ્રતા-દીનતા હોય તો સામાનો મહાક્રોધ પણ શાંત થાય છે. ધર્મદેવની દીનતાપૂર્ણ પ્રાર્થનાથી ઋષિએ શાપમાં સાનુકૂળ ફેરફાર કરી આપ્યા. ભગવાન કે સંત વર કે શાપ આપે જ નહિ ને કાચારેક અતિ દયા કરીને વર આપે છે. ને ભક્તને જો કોઈ દુઃખવતો હોય તો ભગવાન કુરાજી થાય છે-આ એક જાતનો શાપ જ છે. જેની સાત્વિક વૃત્તિ હોય તેતો કોઈને દુઃખ થાય તેવું કર્મ કરેજ નહિ....”

“....ભગવાને દુર્વાસાને નિમિત્ત કરી શાપનું ગ્રહણ આ પૃથ્વી પર જન્મ ધરવા માટે કર્યું. તેમની મરજી વગર કોઈ કાંઈ કરવાનો સમર્થ છેજ નહિ....”

“....અનંત અવતારના પુણ્યવાળાને પતિવ્રતા સ્ત્રી મળે છે. ને ધર્મના કાર્યમાં દરેક રીતે અનુકૂળ થાય છે. આવી સ્ત્રીની ઈચ્છા હોય તો પુરૂષે પરણ્યા પહેલાં કોઈ સ્ત્રી જન્મી જ નથી આવો ભાવ દરેક સ્ત્રી તરફ રાખી દઢ બ્રહ્મચર્ય રાખવું જોઈએ. કોઈ સ્ત્રીની મશ્કરી ન થાય. કુદૃષ્ટિથી જોવાય નહિ. ને મનમાં પણ એવો સંકલ્પ ન કરવો નહિ તો જ સારી પતિવ્રતા નારી મળશે. ભગવાન ને ભજવા માટે સ્ત્રીની લક્ષ્મીરૂપ જોડી ભગવાને આપણને મદદરૂપ થવા માટે આપી. આપણે તેને મદદ કરવી. આમ જીવન એક રૂપે નિર્દોષભાવથી વિતાવી ધર્મમાં રહી-ભગવાનનું ભજન-સ્મરણ-સત્સંગ-સેવા કરીને જીવન વ્યતીત કરવું. નરસીંહ મહેતા અને તુકારામની સ્ત્રીઓ પતિવ્રતા તો હતી પણ ઘરમાં બહુ બાબેડો કરતી હતી પણ આ જીવો બળવાન હતા તો છેવટે તેમની પત્નીઓને સાચી વસ્તુ સમજાઈ ગઈ હતી. એકનાથ-દાદાબાચર આદિકને તેમની પત્નીઓ સર્વે રીતે અનુકૂળ હતી. આવો યોગ પણ થાય. આ સર્વે અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા કરનાર ભગવાન પોતે છે. સંસારમાં પતિ અને પત્નીરૂપ લક્ષ્મીનારાયણની જોડી અરસપરસ કામ કરી-એકમેકને સહાય કરી-ભગવાનને ભજવા માટે આપેલી છે તે ખારા ચાદ રાખવું.....”

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
રૂા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૫૦૦૦-૦૦	અ.નિ. બાબુભાઈ મણીલાલ શાહ અમદાવાદ	અ.નિ. બાબુભાઈ મણીલાલ શાહની જન્મ	શતાબ્દિ નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૩૦૦૦-૦૦	ડૉ. પરિમલભાઈ એ. દવે	વડોદરા	શ્રીજી મહારાજની પૂર્ણ કૃપાથી પુત્ર ચિ. હરિકૃષ્ણના લગ્ન તથા મહાપૂજા નિર્વિઘ્ને સંપન્ન થઈ તે નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦૦-૦૦	અજયભાઈ ચંદ્રકાંતભાઈ ગોસલીઆ ઘાટકોપર મુંબઈ		શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦૦-૦૦	અ.નિ. વિક્રમદાસ સોમચંદ શાહ અમદાવાદ		શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	નરેશભાઈ વાડીલાલ ઠક્કર	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૫-૦૦	ભુપેન્દ્રભાઈ મધુસુદનભાઈ પંડયા ભરૂચ		શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૧-૦૦	માવાણી શૈલેષભાઈ જયંતિલાલ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	જયાબેન રજનીકાંત ઠક્કર	નાસીક	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	હીર પથિકભાઈ ઠાકર	અમદાવાદ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	ચિરાગ ભુપેન્દ્રભાઈ ઠાકર	અમદાવાદ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	રેખાબેન ઘનશ્યામભાઈ દવે	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	રોશન તરૂણભાઈ ભટ્ટ	દહેગામ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	વત્સલ તરૂણભાઈ ભટ્ટ	દહેગામ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૧-૦૦	વર્ણી વિપુલભાઈ ઓઝા	નડીઆદ	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦-૦૦	વિશ્વેશ હરીશચંદ્રભાઈ ચૌહાણ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

દઢ આજ્ઞાપાલન, સેવા અને યોજ્ઞો દશાંશ-વિશાંશ ઘર્મદો :

.....“સ્વામિનારાયણ ભગવાને સાધુ કર્યા, મંદિરો કર્યા, આચાર્યશ્રી કર્યા, શાસ્ત્રો કર્યા, મૂર્તિઓ પધરાવી એવા ઘણા ચમત્કારો બતાવી આ જીવને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવી, જમના દૂતો તથા ભજયોરાસીથી આપણું રક્ષમ કર્યું છે. માટે આજ્ઞા પાળીને, ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તોની સેવા કરવી અને ગુણ લેવો અને તેમનાં કામકાજમાં ભળવું. તેમના દુઃખમાં ભાગીદાર થવું. નિયમ, નિશ્ચય, પક્ષ, આજ્ઞાઓ, ઉપાસનાથી અનંત કોટિ કલ્પનાં પાપોની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. માટે સ્વામિનારાયણનું નાનું મોટું વચન ભોપવું નહીં. આ જીવથી લોભને લીધે ભગવાનની આજ્ઞા પાળી પળાતી નથી. માટે હે ભક્તો, તમારે ત્યાં જ કંઈ પાકે તથા ગાય ભેંસ વગેરેમાંથી ભગવાનનો ભાગ અવશ્ય અર્પણ કરવો. તેથી કરીને ભગવાન રાજી થાય અને તે જીવનાં સુકૃત્યો વધે અને અનંત જીવ ભગવાનના ધામમાં જાય. માટે ભગવાનના ભક્તોએ દશાંશ-વિશાંશ ભાગ કાઢવો જોઈએ. ના કાઢે તો એ વસ્તુમાંથી પોતાને સુખ-શાંતિ ના થાય અને તેમાં સારી વસ્તુઓ પાળ ના થાય. માટે શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞા પાળવી. પોતાના મન, કલ્પિત બુદ્ધિ પ્રમાણે ચાલે તેનું પરિણામ દુઃખકારી આવે છે. આપણે ભગવાનના ભક્ત થયા. એટલે તે વસ્તુઓને સ્વતંત્ર, એકલા ભોગવવાની ઈચ્છા ન કરવી. એક માણસ સારી વસ્તુઓ પોતાને માટે રાખે અને તેમાંથી ઉપરનો ભાગ જે હોય તેવું અનાજ મંદિરમાં આપે-કોઈ માંગવા આવે તેને આપે. પાળ સારી વસ્તુ ના આપે. આપણે તેવું ના કરવું. ભગવાન અને ભગવાનના સાધુ તે કલ્પતરુ સમાન છે. તેમની પાસે જઈને જે જે ચિંતવે તે પ્રાપ્તિ થાય. તે માટે સરસ વસ્તુ અર્પણ કરવી, જેથી કરીને અંતે સદ્બુદ્ધિ આવે.

આપણે ભગવાનને કંઈ પાળ અર્પણ કરીએ તે નિષ્કામ ભાવનાથી અર્પણ કરવું અને ભગવાનને કહેવું કે, તમો રાજી થાવ માટે અર્પણ કરું છું મારે તમારી પ્રસન્નતા સિવાય કંઈ જ જોઈતું નથી.”...

-અ. નિ. પૂ. જ્ઞાનસ્વામીની સત્સંગ-ગાથા

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Indukumar Laxmiprasad Pandya,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Printed by Vakal Printery, Published by Indukumar Laxmiprasad Pandya, on behalf of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal and Printed at Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1 situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara and Published from “Gurukrupa”, Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India). Editor : Indukumar Laxmiprasad Pandya.